

до інших Азіатських країн, зокрема Індії, яка суттєво збільшила квоти на імпорту металопродукції. Хоча, за умов відсутності детально проробленої стратегії розвитку взаємовідносин з країнами Далекого та Середнього Сходу можна прогнозувати, що українські товаровиробники не зможуть повністю реалізувати свої можливості на визначеному ринку, конкуруючи з виробниками з інших куточків світу.

1. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році". 2. *Делягин М.Г.* Мировой кризис. Общая теория глобализации. – М., 2003. – С. 725.
3. Статистичні звіти Центробанку Росії – <http://www.cbr.ru/>
4. *Дергачев В.* Геоэкономика (Современная геополитика). – К., 2002. – С. 509.
5. Статистичні звіти Міждержавного статистичного комітету СНД // <http://www.cisstat.com/>

Надійшла до редколегії 11.06.2008

ІНТЕГРАЦІЙНІ ОРІЄНТИРИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

О. Кузьома, канд. екон. наук, доц.

МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ БАГАТОВЕКТОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

На основі аналізу торговельного та інвестиційного співробітництва України доведено пріоритетність європейського інтеграційного вектора і обґрунтовано недоцільність поглиблення інтеграційних відносин у Східному напрямку.

Based on the analysis of the trade and investment cooperation of Ukraine have been argued the priority of the European integration vector and non-rationality of deepening of integration relations in the Eastern direction.

Важливим завданням економічної науки на сучасному етапі є всебічне вивчення процесів інтеграції господарського життя, які формують стратегічні інтереси різних країн та їх об'єднань. Дослідженню інтеграційного поступу країн присвячені праці таких вчених як Б. Губський, Г. Клишко, Д. Лук'яненко, Т. Новикова, О. Пономаренко, А. Румянцев, Є. Савельєв, В. Сиденко та ін. Особливістю даного дослідження є розгляд і аналіз конкретних альтернатив для України – можливостей та проблем економічної інтеграції на Схід та на Захід.

Мета даної статті – довести можливість різновекторної інтеграції лише на початкових її етапах і обґрунтувати неможливість такої стратегії на етапі митного союзу. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити торговельні та інвестиційні зв'язки нашої держави, виявивши пріоритетні напрями, а також оцінити переваги та ризики приєднання України до різних інтеграційних угруповань.

Розвиток багатовекторних інтеграційних відносин, на наш погляд, в принципі можливий, але виключно на первісних етапах інтеграції – преференційних торгових угод та зони вільної торгівлі. Утворити ж декілька митних союзів з різними групами країн одна держава не зможе, бо створити два і більше спільних митних тарифи нереально, а тим більше неможливо створити для однієї держави кілька наднаціональних органів, компетентних в галузі зовнішньоекономічної політики. Крім того, ступінь довіри до такого партнера є бою інших членів інтеграційного угруповання навряд чи буде високим, що неодмінно позначиться на якості відносин і не сприятиме їх поглибленню або переходу до вищих етапів інтеграції.

Беручи до уваги той факт, що на сьогодні Україна не є членом жодного об'єднання, яке характеризувалося б реальним рівнем інтеграції, у нашої держави є певний вибір, зважаючи на її зацікавленість у розвитку інтеграційного співробітництва як із західними, так і зі східними сусідами. У цьому зв'язку варто наголосити, що ступінь інтеграції України чи-то на Захід, чи на Схід має визначатися економічними інтересами нашої країни. А, отже, результатом інтеграційних зусиль повинно бути підвищення добробуту українських громадян. Це може стати реальним за рахунок принаймні утримання високих темпів економічного зростання на основі розвитку торго-

вельних відносин та підвищення темпів приросту взаємних інвестицій.

На основі статистичних матеріалів, проаналізуємо історію та можливі перспективи торгового й інвестиційного співробітництва України з країнами СНД та іншими країнами світу, зокрема європейськими партнерами.

За роки незалежності України спостерігається тенденція до переорієнтації її торгових відносин з країн СНД на інші країни світу, в першу чергу, європейські. Однак, якщо в імпорті товарів ця тенденція є доволі чіткою, то в товарному експорті періоди зменшення частки СНД у загальному обсязі експорту України (2000-2002 рр.) змінилися зростанням цього показника у 2003-2007 рр. (див. табл. 1). Загалом з 1996 р. частка товарного експорту України до країн СНД скоротилася з 51,4 % до 24,4 % у 2002 р., але в наступні роки дещо зросла – до 37,8 % у 2007 р., а частка українського товарного імпорту з цих країн скоротилася з 63,5,6 % у 1996 р. до 42,2 % – у 2007 р. [1].

За даними табл.1, у 2000-2007 рр. частка українського експорту послуг до країн СНД постійно зменшується. За ці роки вона досить суттєво скоротилася з 61,4 % у 2000 р. до 41,1 % у 2007 р. Однак подібна тенденція щодо імпорту послуг спостерігається лише з 2003 [2].

Не важко помітити, що Україна імпортує товарів із зазначених країн в середньому в 1,5 рази більше, ніж туди експортує. Протягом останніх років неухильно зростає від'ємне сальдо в торгівлі товарами: з 3,5 млрд дол. США у 2000 р. до 7,0 млрд дол. США у 2007 р. Варто зазначити, що протягом останнього часу спостерігається тенденція до збільшення товарного експорту України до країн СНД. Так, у розглядуваному періоді вартісний обсяг українського експорту товарів до цього регіону зріс у 4,1 рази, а імпорту – лише у 3,2 рази (див. табл.1). Проте теперішньому зростанню передувало різке скорочення названих показників, спричинене у першу чергу впливом світової фінансової кризи 1998 р. Так, якщо у 1996 р. експорт товарів з України до країн СНД становив 7405,2 млн дол. США, то у 1999 р. він зменшився до 3252,2 млн дол. США або у 2,3 рази [1]. Україні знадобилося 8 років, щоб за цим показником у 2004 р. досягти і дещо перевищити рівень 1996 р.

Таблиця 1. Показники зовнішньої торгівлі України у 2000-2007 рр.

| Показники | 2000 р. | | 2001 р. | | 2002 р. | | 2003 р. | | 2004 р. | | 2005 р. | | 2006 р. | | 2007 р. | |
|----------------------------------|---------------|----------------|---------------|------|---------------|------|---------------|------|---------------|------|---------------|------|---------------|------|---------------|------|
| | млрд дол. США | % ¹ | млрд дол. США | % | млрд дол. США | % | млрд дол. США | % | млрд дол. США | % | млрд дол. США | % | млрд дол. США | % | млрд дол. США | % |
| Загальний експорт товарів | 14,57 | – | 16,26 | – | 17,96 | – | 23,07 | – | 32,67 | – | 34,23 | – | 38,37 | – | 49,25 | – |
| до країн СНД | 4,49 | 30,9 | 4,67 | 28,7 | 4,38 | 24,4 | 6,04 | 26,2 | 8,56 | 26,2 | 10,73 | 31,3 | 12,66 | 33,0 | 18,61 | 37,8 |
| у тому числі до РФ | 3,52 | 24,1 | 3,68 | 22,6 | 3,19 | 17,8 | 4,31 | 18,7 | 5,89 | 18,0 | 7,49 | 21,9 | 8,65 | 22,5 | 12,67 | 25,7 |
| до інших країн світу | 10,07 | 69,1 | 11,59 | 71,3 | 13,58 | 75,6 | 17,02 | 73,8 | 24,11 | 73,8 | 23,50 | 68,7 | 25,70 | 67,0 | 30,63 | 62,2 |
| у тому числі до ЄС ² | 2,35 | 16,2 | 2,98 | 18,3 | 3,53 | 19,7 | 4,56 | 19,8 | 9,78 | 29,9 | 9,20 | 26,9 | 10,87 | 28,3 | 13,92 | 28,3 |
| Загальний імпорт товарів | 13,96 | – | 15,77 | – | 16,98 | – | 23,02 | – | 29,0 | – | 36,14 | – | 45,04 | – | 60,67 | – |
| з країн СНД | 8,04 | 57,6 | 8,83 | 56,0 | 8,97 | 52,8 | 11,51 | 50,0 | 15,21 | 52,4 | 17,03 | 47,1 | 20,18 | 44,8 | 25,63 | 42,2 |
| у тому числі з РФ | 5,82 | 41,7 | 5,81 | 36,9 | 6,32 | 37,2 | 8,65 | 37,6 | 11,81 | 40,7 | 12,84 | 35,5 | 13,79 | 30,6 | 16,84 | 27,8 |
| з інших країн світу | 5,92 | 42,4 | 6,94 | 44,0 | 8,01 | 47,2 | 11,51 | 50,0 | 13,79 | 47,6 | 19,11 | 52,9 | 24,85 | 55,2 | 35,04 | 57,8 |
| у тому числі з ЄС ² | 2,88 | 20,6 | 3,42 | 21,7 | 4,04 | 23,8 | 5,80 | 25,2 | 9,37 | 32,6 | 11,88 | 32,9 | 15,61 | 34,7 | 22,22 | 36,6 |
| Загальний експорт послуг | 3,49 | – | 3,54 | – | 4,05 | – | 4,25 | – | 5,31 | – | 6,13 | – | 7,51 | – | 9,04 | – |
| до країн СНД | 2,14 | 61,4 | 2,15 | 60,7 | 2,43 | 59,9 | 2,32 | 54,7 | 2,52 | 47,4 | 2,85 | 46,4 | 3,45 | 46,0 | 3,72 | 41,1 |
| у тому числі до РФ | 2,05 | 58,7 | 2,06 | 58,2 | 2,31 | 57,0 | 2,19 | 51,6 | 2,31 | 43,5 | 2,57 | 42,0 | 3,14 | 41,8 | 3,41 | 37,7 |
| до інших країн світу | 1,34 | 40,6 | 1,39 | 39,3 | 1,62 | 40,1 | 1,92 | 45,3 | 2,79 | 52,6 | 3,28 | 53,6 | 4,05 | 54,0 | 5,32 | 58,8 |
| у тому числі до ЄС ² | 0,52 | 15,0 | 0,55 | 15,5 | 0,66 | 16,2 | 0,74 | 17,4 | 1,52 | 28,7 | 1,73 | 28,1 | 2,22 | 29,6 | 2,98 | 33,0 |
| Загальний імпорт послуг | 1,15 | – | 1,15 | – | 1,19 | – | 1,46 | – | 2,06 | – | 2,93 | – | 3,72 | – | 4,98 | – |
| з країн СНД | 0,21 | 18,7 | 0,23 | 20,3 | 0,29 | 24,8 | 0,34 | 23,1 | 0,41 | 19,8 | 0,52 | 17,7 | 0,70 | 18,9 | 0,82 | 16,5 |
| у тому числі з РФ | 0,18 | 16,0 | 0,20 | 17,1 | 0,25 | 21,2 | 0,29 | 20,9 | 0,34 | 16,9 | 0,44 | 14,9 | 0,60 | 16,0 | 0,70 | 14,1 |
| з інших країн світу | 0,93 | 81,3 | 0,91 | 79,7 | 0,90 | 75,2 | 1,12 | 76,9 | 1,65 | 80,2 | 2,41 | 82,3 | 3,02 | 81,1 | 4,16 | 83,5 |
| у тому числі з ЄС ² | 0,29 | 25,1 | 0,27 | 23,9 | 0,28 | 23,8 | 0,35 | 25,1 | 0,89 | 43,0 | 1,28 | 43,8 | 1,77 | 47,6 | 2,60 | 52,2 |

¹ питома вага країни чи інтеграційного об'єднання у загальному обсязі показника

² до 2004 р. показник розрахований для "ЄС-15-ти"; 2004-2006 рр. – для "ЄС-25-ти"; 2007 р. – для "ЄС-27-ми"

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua

Позитивним явищем є існування надлишку балансу торгівлі послугами з країнами СНД, але, якщо в 1996 р. він знаходився приблизно на тому ж рівні, що і дефіцит у торгівлі товарами, то в 1999-2001 рр. його значення майже у 2 рази, а в 2003-2006 рр. – в 3 рази стало меншим за товарний торговий дефіцит. Однак у 2007 р. від'ємне сальдо торгівлі товарами України з державами СНД лише в 1,5 рази було більшим за надлишок торгівлі послугами [2].

За останні вісім років вартісний обсяг експорту послуг до країн СНД підвищився лише в 1,7 рази, у той час як імпорт послуг зріс у в 3,9 рази. І хоча скорочення обсягів експорту послуг до розглядуваного регіону, яке тривало протягом 1996-2000 рр. [2], з 2001 р. припинилося, однак нашій державі знадобилося 10 років, щоб після спаду, знову вийти на ті ж самі позиції. До того ж, якщо у 1996-2000 рр. український експорт послуг до країн СНД в середньому в 10 разів перевищував імпорт послуг з цих країн, то в 2007 р. ця різниця зменшилася до 4,5 разів. Таким чином, дефіцит у торгівлі України товарами з державами СНД, на жаль, не покривається надлишком в торгівлі послугами з цими країнами.

Щодо географічної структури зовнішньої торгівлі товарами і послугами України з країнами СНД, то, за даними Державного комітету статистики України, останніми роками провідними партнерами в експорті товарів є Російська Федерація (РФ), Білорусь, Казахстан; в імпорті товарів – РФ, Туркменістан, Казахстан; в експорті послуг – РФ, Туркменістан, Білорусь; в імпорті послуг – РФ, Білорусь, Молдова. Проте, у розглядуваному регіоні одноосібним лідером у зовнішній торгівлі України є Росія, а частка інших найбільших партнерів складає 1-3 % у загальному обсязі експорту або імпорту нашої держави.

Як вже зазначалося, Україна має в торгівлі з державами СНД значне за обсягами та від'ємне сальдо товарного балансу, яке формується в основному за рахунок імпорту енергоресурсів з РФ та Туркменістану. Однак у 2007 р. за рахунок суттєвого зростання обсягів товарного експорту до країн СНД, нашій державі вдалося скоротити дефіцит торгового балансу із зазначеними країнами до рівня 2004 р.

Цікавою, на наш погляд, є галузева структура торгівлі послугами України з державами СНД. Найбільше на цей ринок наша держава продає транспортних послуг.

Але можна казати про нестабільні позиції українських експортерів послуг на цьому ринку, що відображається, з одного боку, у коливаннях та падінні останнім часом обсягів продаж цих послуг, а з іншого – у поступовому зменшенні їхньої частки у загальному обсязі експорту послуг до країн СНД з 85 % у 1999 р. до 42,1 % у 2005 р. (за даними НБУ).

Помітною тенденцією є щорічне зростання в розглядуваному періоді обсягів продажу українських послуг до країн СНД за статтею "подорожі". А після запровадження НБУ у 2003 р. нової методики обрахунку цієї статті обсяги торгівлі послугами зросли в декілька разів. Так, якщо у 2002 р. експорт українських послуг за статтею "подорожі" до країн СНД складав 316 млн дол., то у 2005 р. було вже 2932 млн дол.

Що стосується галузевої структури імпорту послуг, то Україна купує також в основному транспортні послуги та послуги з подорожування, причому як за однією так і за іншою статтею має надлишкове сальдо. Крім того, можна відмітити тенденцію до зростання обсягів купівлі Україною транспортних послуг на ринку держав СНД.

Не можна не помітити, що на експорт Україна пропонує значно вужчий спектр послуг, ніж купує за кордоном. І хоча це не означає, що наша держава зовсім не експортує страхових, комп'ютерних та інформаційних, ліцензійних, маркетингових послуг та наукових розробок, проте обсяги цього експорту настільки незначні, що вони не виносяться окремою строчкою у платіжному балансі України. А оскільки перераховані види послуг є досить дорогими, мають відношення до створення і використання об'єктів інтелектуальної власності, купівля цих послуг за кордоном свідчить про залежність від іноземних партнерів і недостатню реалізацію науково-технічного потенціалу нашої країни.

Основним торговим партнером України на терені СНД була і залишається Росія. З 2002 р. (за винятком 2004 р.) частка РФ у загальному обсязі українського товарного експорту поступово зростає (25,7 % у 2007 р.). Це варто відмітити як позитивну тенденцію для нашої країни, оскільки до партнерів по СНД Україна постачає в основному готову продукцію, на відміну сировинного експорту до інших держав. Частка РФ в українському імпорті товарів протягом 2001-2004 рр. зростала, а в 2005-2007 рр. досить суттєво скоротилася, що можна пояснити намаганнями України диверсифікувати поставки енергоносіїв і зменшенням їх частки у загальному імпорті України з 37,4 % у 2004 р. до 28,5 % у 2007 р.

У торгівлі ж послугами частка РФ у розглядуваному періоді поступово скорочується. Проте в імпорті послуг ця тенденція не є такою виразною як в експорті. Крім того, питома вага РФ в експорті послуг з України спадає швидше, ніж в імпорті. Цьому сприяє, з одного боку, невпинне збільшення споживання нашою державою російських послуг, а з іншого – невідрізна тенденція щодо зростання продажу вітчизняних послуг на ринку РФ. Найбільшу залежність від Росії Україна має в експорті послуг, де частка нашого північного сусіда у загальному українському експорті послуг складає близько 40 %, що пояснюється в першу чергу використанням українських транспортних мереж для поставок російської продукції на європейські ринки.

За даними Міністерства економіки України, у 2007 р. 78,8 % експорту нашої держави до РФ припадало на товари, а 21,2 % – на послуги. Найбільше до цієї країни Україна експортує продукції машинобудування (29,8 % загального обсягу експорту товарів і послуг України до РФ), металургійної промисловості (22,6 %), продовольства (9,1 %) та продукції хімічної промисловості (6,9 %). А в імпорті лівову частку складають товари – 96,1 %

загального українського імпорту до РФ, з них на енергоносії припадає 45 %, продукцію машинобудування – 19,5 %, металургійну продукцію – 11,9 %, продукцію хімічної промисловості – 9,1 %. Отже, як ми бачимо, що відбувається в основному внутрішньогалузєва торгівля, причому позитивним для України є переважання промислових готових виробів в експорті, а сировини і напівфабрикатів – в імпорті [3].

Тепер розглянемо ближче співпрацю в торговельній сфері між Україною та країнами Європейського союзу (ЄС).

Для України ЄС є найбільшим торговельним партнером серед усіх країн світу (див. табл. 1). У 2002-2003 рр. частка ЄС у загальному експорті товарів з України знаходилася на рівні 19,7 %, а завдяки приєднанню нових членів у 2004 р. вона зросла до 30 %. У 2005 р. через поширення на нових членів протекціоністських заходів ЄС щодо українських товарів частка скоротилася до 27 %, а в 2006-2007 рр. знову зросла до 28,3 %. Відповідна частка Росії у 2002-2004 рр. складала 18 %, а протягом останніх 3-х років зросла до 25,7 %.

Нажаль, подібного висновку не можна зробити для ЄС: на торгівлю з Україною припадає лише близько 0,3 % загального експорту та 0,2 % загального імпорту Євросоюзу. У цьому зв'язку варто наголосити на тому, що товарна структура українського експорту до ЄС є нераціональною – в ній переважають вироби з низьким ступенем обробки.

Аналіз табл. 1 свідчить про зростання останнім часом як обсягів поставок товарів з України, так і в Україну, причому це характерно і для "старих" і для "нових" членів ЄС. Спостерігається тенденція посилення залежності України від європейського імпорту при одночасному зменшенні попиту на українську продукцію з боку ЄС. Зокрема, середньорічні темпи приросту експорту є меншими, ніж імпорту.

У розглядуваному періоді Україна має негативне сальдо товарного торгового балансу зі "старими" членами ЄС (у періоді 2001-2007 рр. винятковим став лише 2004 р.). З "новими" членами наша країна мала надлишкове сальдо у торгівлі товарами до їхнього вступу до ЄС і одразу після, однак у 2005 р. воно значно скоротилося порівняно з 2004 р. (майже у 35 разів), а в 2006-2007 рр. і з новими країнами-членами наша держава вийшла на дефіцитне сальдо торгівлі товарами. У торгівлі послугами Україна має надлишковий баланс як зі "старими", так і з "новими" членами, але його розмір занадто малий для покриття дефіциту в торгівлі товарами. У 2007 р. позитивне сальдо торгівлі послугами в 21 раз було меншим за дефіцит України у торгівлі товарами з країнами ЄС.

2005 р. був несприятливим для українського товарного експорту (його обсяги скоротилися як до "старих", так і до "нових" членів). Це почасти можна пояснити особливостями періоду пристосування до нового торгового режиму, коли пільгові умови в торгівлі України з новими членами, особливо з країнами Балтії, після їх приєднання до ЄС змінилися на більш жорсткі загальноєвропейські.

За даними Держкомстату України, частка "старих" членів порівняно з "новими" у торгівлі з Україною дещо переважає: у товарному експорті ця частка протягом останніх 3-х років практично не змінювалася і тримається на рівні 55 % від загального експорту України до ЄС-25-ти; в товарному імпорті частка скорочується з 75 % у 2004 р. до 64 % у 2007 р.; в експорті послуг частка дещо зросла з 60,5 % у 2004 р. до 65,4 % у 2007 р., а в імпорті послуг – з 62 % у 2004 р. до 68 % у 2007 р.

Безумовно, не всі країни ЄС мають достатньо розвинуті торговельні відносини з Україною. Найвагомішими покупцями українських товарів серед країн "ядра" є Італія, Німеччина та Нідерланди, частка яких у товар-

ному експорту України до "ЄС-15-ти" у 2007 р. склала 65,8 %. Практично ті ж самі країни є і найбільшими експортерами своєї продукції до України – це Німеччина, Італія та Франція; їх частка у товарному імпорті з "ЄС-15-ти" до України у 2007 р. склала 63 %.

В експорті та імпорті послуг домінують Великобританія та Німеччина.

Що стосується нових членів ЄС, то як в українсько-му експорті, так і імпорті товарів основними партнерами є Польща, Угорщина та Чеська Республіка (ЧР). На ці держави у 2007 р. припадало 57 % експорту та 66 % імпорту України до всіх нових членів. Крім того, Польща та Угорщина за обсягами споживання українських товарів слідує за Італією та Німеччиною, випереджаючи більшість країн "старого" ЄС.

Серед "новачків" ЄС найбільшими споживачами українських послуг є Кіпр та Угорщина, а продавцями – Кіпр та Польща.

Незмінність цих лідерів може свідчити про стійкі завоювані позиції українських виробників послуг на ринку ЄС.

На відміну від простору СНД, товарна структура експорту нашої країни до європейського економічного простору представлена в основному сировинною продукцією та напівфабрикатами. У 2006 р. найбільші обсяги реалізації в ЄС мала така продукція з України, як чорні метали – 24,4 % загального експорту України до ЄС, енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки – 13,4 %, руди, шлаки та зола – 5,4 %, текстильний одяг – 4,8 %, електричні машини і устаткування – 4,4 %, жири та олії тваринного або рослинного походження – 4,3 %, а також виробни з чорних металів – 3,9 % [4].

Найбільшими споживачами української продукції чорної металургії з країн ЄС є Італія, Польща, Німеччина; енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки – Італія, Кіпр, Угорщина; руд, шлаків та золи – Словаччина, ЧР, Австрія; текстильного одягу – Німеччина, Франція, Італія; електричних машин і устаткування – Угорщина, Німеччина, Бельгія; жирів та олій – Франція, Нідерланди, Великобританія [4].

Провідними статтями в імпорті товарів до України з європейського простору є котли, машини, апарати і механічні пристрої – 18,2 % загального імпорту з ЄС, наземні транспортні засоби, крім залізничних – 13,5 %, електричні машини і устаткування – 10,4 %, полімерні матеріали, пластмаси – 7,2 %, фармацевтична продукція – 6,1 %, папір та картон – 4,4 %. Основними постачальниками котлів, машин, апаратів і механічних пристроїв до нашої країни є Німеччина, Італія, Польща; наземних транспортних засобів, крім залізничних – Німеччина, Польща, ЧР; електричних машин і устаткування – Швеція, Німеччина, Угорщина; полімерних матеріалів, пластмас – Німеччина, Польща, Угорщина; паперу та картону – Польща, Фінляндія, Німеччина [4].

Аналіз показників зовнішньої торгівлі України за останні роки поки що не дає підстав зробити висновок про якісне покращення галузевої структури українського експорту/імпорту до/з ЄС. Частка сировинних товарів у загальному обсязі експорту продовжує збільшуватися. У той же час у структурі товарного імпорту домінують високотехнологічні виробни, машини та обладнання. Нажаль, для України це несприятлива тенденція, оскільки саме значна частка машин та обладнання в експорті свідчить про успішну реалізацію науково-технічного потенціалу країни, високий рівень її промислового розвитку і, в кінцевому підсумку, високий рівень добробуту населення, чого не можна сказати про країни (в тому числі й Україну) з великою часткою сировинних товарів у експорті.

Щодо галузевої структури українського експорту послуг до країн ЄС, то у 2006 р. найбільшу питому вагу в загальному обсязі українського експорту до країн ЄС

займали транспортні (64,3 %), різні ділові, професійні та технічні (16,4 %) послуги, а імпорту – фінансові (21,1 %), транспортні (16,8 %), будівельні (7,2 %), роялті та ліцензійні (8,1 %) послуги.

Що стосується інвестиційної співпраці України, то найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ) надходять до нашої країни з держав "далекого зарубіжжя": частка цих країн у загальному обсязі ПІІ в Україну зростає з 77,6 % у 1999 р. до 95 % у 2007 р.

Аналіз даних табл.2 розширює наше уявлення про країни, які вкладають значні обсяги інвестицій в Україну. З 13 країн найбільших інвесторів до нашої країни на початок 2008 р. 9 – це держави ЄС, що складає майже 2/3 загального обсягу інвестицій.

Протягом розглядуваного періоду частка країн ЄС у загальному обсязі отримуваних щорічно Україною ПІІ в основному зростала – з 20,8 % у 2000 р. до 70,1 % у 2007 р. На 1.04.2008 р. частка ЄС в сукупному обсязі ПІІ, отриманих Україною з 1991 р., становила 73,3 %. Після приєднання нових членів частка ЄС суттєво підвищилася за рахунок, з одного боку, річного приросту обсягів інвестування "старих" членів, а з іншого – лідерства Кіпру за обсягами капіталовкладень до України протягом декількох останніх років. Таким чином, ЄС є найвагомим партнером України в галузі прямого інвестування.

Протягом останніх років найбільш привабливими в Україні для європейських інвесторів є такі види економічної діяльності, як фінансова діяльність; оптова торгівля і посередництво в торгівлі; металургійна промисловість; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям; виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів; будівництво; машинобудування; хімічна та нафтохімічна промисловість [4].

Нажаль, така структура розміщення іноземних інвестицій не є оптимальною для нашої держави. Капіталовкладення у розвиток торгівлі можна розглядати як підготовку інфраструктури для реалізації імпортих товарів. Інвестиції в металургійну промисловість були здійснені одночасно і були пов'язані з приватизацією "Криворізьстали". А той факт, що інвестори віддають перевагу вкладанню своїх капіталів у харчову промисловість, може свідчити про їх короткострокові інтереси, бо ця галузь забезпечує досить швидкий оборот капіталу, тобто інвестори за несприятливих умов зможуть порівняно легко вилучити вкладені кошти. Крім того, на відміну від інвестицій у базові галузі – металургію, машинобудування, які забезпечують довгостроковий розвиток економіки, це – інвестиції у споживання, які практично проїдаються.

Що стосується інвестиційної співпраці України з країнами СНД, провідним інвестором для нашої держави з цього регіону є РФ. Однак її частка у загальному щорічному обсязі ПІІ в Україну є досить незначною. На 1.04.2008 р. частка Росії в сукупному обсязі ПІІ, отриманих незалежною Україною, становить майже 5 %. З інших країн СНД надходять незначні обсяги прямих інвестицій.

Російські інвестори переважно більшість своїх капіталів також вкладають у фінансову діяльність, операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям, охорону здоров'я, будівництво, виробництво коксу та продуктів нафтопереробки [3].

Щодо прямих інвестицій з України, то знову ж таки основними їх реципієнтами є країни ЄС. За даними Держкомстату України, з 15 найбільших реципієнтів українських прямих інвестицій у 2007 р. шість – це країни ЄС, а їхня частка складала 98 % українських інвестицій за кордон, а на 4 країни СНД припадало лише 2 %. На 1.01.2008 р. на країни ЄС припадало 95,5 % загального обсягу іноземних інвестицій, зроблених Україною, а на країни СНД – 3,5 %.

Таблиця 2. Географічна структура прямих іноземних інвестицій в економіку України (млн дол. США)

| Країни* | Всього на 01.01.2000 | Роки | | | | | | | | Всього на 01.04.2008 |
|-----------------------------------|----------------------|--------|-------|-------|--------|--------|--------|--------|--------|----------------------|
| | | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | |
| Загальний обсяг ПІІ, у тому числі | 3281,8 | 583,7 | 540,7 | 932,8 | 1318,6 | 1696,3 | 8021,3 | 4810,8 | 8303,4 | 32895,7 |
| Кіпр | 211,2 | 161,4 | 105,4 | 124,6 | 176,6 | 256,4 | 526,4 | 1449,7 | 2930,1 | 6695,2 |
| Німеччина | 228,5 | 9,4 | 11,6 | 62,6 | 129,3 | 190,2 | 4873,9 | 115,2 | 297,2 | 6659,6 |
| Нідерланди | 302,9 | 58,9 | 8,4 | 28,6 | 65,1 | 84,4 | 173,5 | 771,2 | 1018,2 | 2757,3 |
| Австрія | - | - | 144,1 | 66,8 | 41,2 | 93,5 | 1078,0 | 177,2 | 474,4 | 2352,8 |
| Великобританія | 246,1 | 53,3 | 121,0 | 90,1 | 175,6 | 209,8 | 259,4 | 401,9 | 411,6 | 2123,9 |
| РФ | 287,9 | 26,4 | -19,2 | 27,5 | 55,0 | 79,9 | 342,2 | 181,1 | 481,4 | 1844,8 |
| США | 505,4 | 130,4 | 95,1 | 167,1 | 176,8 | 78,9 | 220,4 | 43,9 | 18,8 | 1466,4 |
| Швеція | - | - | - | - | - | - | - | 876,7 | 129,9 | 1202,8 |
| Віргінські о-ви (Британські) | - | 176,8 | 71,4 | 88,8 | 44,0 | 162,8 | 144,9 | 119,6 | 237,4 | 1155,8 |
| Франція | - | - | - | - | - | - | - | 826,8 | 219,4 | 1145,9 |
| Польща | - | - | - | - | - | 192,3 | 31,7 | 142,0 | 304,5 | 702,6 |
| Швейцарія | - | 169,3 | 23,8 | 79,6 | 46,8 | 91,8 | 34,6 | 59,0 | 78,9 | 632,9 |
| Угорщина | - | - | - | - | - | 179,1 | 12,0 | 173,4 | 36,4 | 486,1 |
| Інші країни | 1499,8 | -202,2 | -20,9 | 197,1 | 408,2 | 77,2 | 324,3 | -526,9 | 1665,2 | 3669,6 |

* Ранжирування країн визначено, виходячи з найбільших обсягів інвестицій на 1.04.2008, що здійснені в економіку України.

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua

Поки що не має підстав говорити про стійкі, довготривалі інвестиційні відносини з країнами-реципієнтами вітчизняних інвестицій – у більшості випадків це одноразові капіталовкладення. Однак у 2007 р. Україна дуже серйозно збільшила свої інвестиції до Кіпру.

Серед країн СНД найбільші обсяги українських інвестицій поглинає Росія. Однак протягом досліджуваного періоду виявити закономірності зміни обсягів інвестування до цієї країни важко. Роки зростання обсягів інвестицій змінюються їх вилученням, і навпаки. Питома вага Росії у загальному обсязі здійснених Україною прямих інвестицій на 01.08.2008 р. склала 2,4 %, хоча ще на 01.01.2007 р. вона складала 42 %. Обсяги інвестування України до інших країн СНД залишаються незначними.

Що стосується галузевої структури розміщення українських інвестицій, то в країнах ЄС – це фінансова діяльність, оптова торгівля і посередництво та транспорт, а в РФ Україна вкладає інвестиції в операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям, фінансову діяльність, державне управління, промисловість, оптову торгівлю і посередництво та у сектор державного управління [3; 4].

Отже, з проведеного аналізу можна зробити такі висновки: по-перше, український як експорт, так і імпорт товарів більше орієнтований на країни "далекого зарубіжжя", причому обсяги товарних поставок з України до цих держав до 2007 р. більш ніж в 2 рази, а в 2007 р. в 1,6 рази перевищували поставки до країн СНД; у товарному імпорті до нашої держави переважання СНД з початку 1990-х змінилося переважанням інших країн світу (57,8 % загального імпорту товарів до України у 2007 р.).

Відповідно Україна має протягом попередніх років зростаючий дефіцит балансу в торгівлі товарами з країнами СНД і до 2007 р. надлишок товарного торгового балансу з іншими країнами світу. Однак у 2005-2006 рр. цей надлишковий баланс значно скоротився, що не дозволило в 2006 р. покрити дефіцит торгового балансу з країнами СНД за рахунок надлишку в торгівлі з іншими країнами світу. І з 2006 р. Україна має зростаючий дефіцит торгового балансу.

По-друге, в торгівлі послугами Україна має позитивний баланс як з країнами СНД, так і з іншими державами світу. Проте цей надлишок є незначним порівняно з розміром дефіциту товарного торгового балансу і недостатнім для його покриття.

По-третє, інвестиційне співробітництво України ведеться в основному також з іншими країнами, в першу чергу європейськими. Так, у 2007 р. обсяги ПІІ з ЄС у 15,7 рази перевищили подібні інвестиції з Росії, а частка країн ЄС в загальному обсязі прямих інвестицій з України на поч. 2008 р., завдяки безпрецедентному зростанню українських інвестицій до Кіпру, досягла 95,6 % проти 3,5 %, які припадають на країни СНД.

Таким чином, вищенаведене дослідження вказує на орієнтацію торговельних та інвестиційних зв'язків України на Захід, а не на Схід. У цьому відношенні, на нашу думку, варто наголосити, що показники, які аналізувалися, забезпечуються конкретними господарськими суб'єктами і відображають їхні прагнення та економічні інтереси. Отже, на наш погляд, пріоритет в інтеграційних відносинах нашої держави і надалі варто віддавати європейському вектору.

Взагалі-то факт появи в межах СНД численних інтеграційних угруповань свідчить про те, що формат співробітництва, закладений в момент його створення, сьогодні вичерпав себе. У сучасних умовах практично всі його члени шукають форм тіснішого співробітництва на субрегіональному рівні. В умовах посилення конкуренції на світовому ринку для українських виробників досить привабливими залишаються ринки країн СНД, однак втримати свої позиції на них з кожним роком стає важчим, оскільки конкурувати доводиться не лише з виробниками з колишнього СРСР, а і з виробниками з третіх країн. Певну допомогу в цьому, на наш погляд, може надати створення субрегіональних інтеграційних угруповань. Проте їх формування поставить нашу державу перед необхідністю чіткого визначення своєї позиції, виходячи з національних інтересів та місця нашої країни, як у світі в цілому, так і в євразійському просторі.

Тому спробуємо виділити та проаналізувати переваги й ризики участі України в одному з таких субрегіональних об'єднань – Єдиному економічному просторі (ЄЕП). Почнемо зі створення реально функціонуючої зони вільної торгівлі (ЗВТ). Зупинимось більш детально на її перевагах та ризиках для України. **Переваги створення ЗВТ** є загально відомими. В першу чергу від ефективно функціонуючої ЗВТ Україна може отримати розширення експорту вітчизняних товарів і послуг, хоча багато що залежатиме від зацікавленості у цьому партнерів.

З нашої точки зору, європейський ринок є перспективнішим для України за ринки Росії та СНД, що пов'язано з ємністю та якістю єдиного європейського ринку

порівняно з ринком ЄЄП і проявляється у фінансовій платоспроможності країн-членів ЄС та їх технологічній розвиненості. Місткий ринок ЄС орієнтує на впровадження інноваційних моделей економічного розвитку, стимулює виробництво конкурентоспроможної продукції, сприяє досягненню високих стандартів якості життя.

Проте, поки що доступ України на цей ринок обмежується досить суттєвими торговельними бар'єрами і, зважаючи на це, режим вільної торгівлі в рамках ЄЄП міг би забезпечити нашій державі полегшені умови збуту вітчизняних товарів на ринках країн-учасниць, які є технологічно менш розвиненими і порівняно невибагливими. Однак відмова від співпраці з ЄС на користь слабко розвинених і менш вибагливих ринків була б хибною стратегією для України, що стримувало б процеси оновлення і модернізації виробництва, посилило відхід від світових стандартів якості та врешті решт зумовило втрату і цих ринків. Висновок з вище означеного такий: наша держава не повинна обмежувати свою свободу у виборі нових ринків, тобто потрібно нарощувати присутність на вже завойованих (в першу чергу європейському) та, по можливості, освоювати нові, уникаючи переважного орієнтування в якомусь одному напрямку і перекидання ресурсів з одного ринку на інший. І визначальними в цьому процесі мають бути інтереси українського виробника, а не амбіції державних чиновників.

По-друге, розвиток коопераційних відносин має суттєві переваги для партнерів, однак для подальшого їх поширення необхідні економічна обґрунтованість цих відносин, спільність інтересів партнерів та їх взаємні вигоди. Щодо відновлення коопераційних зв'язків, які існували за часів Радянського Союзу, то таке відновлення, на нашу думку, не завжди є доцільним. За умов планової економіки відносини між господарючими суб'єктами часто встановлювалися всупереч економічній доцільності. Тому в період ринкового реформування ці відносини самі розпалися, бо були неприродними. Проте ті коопераційні зв'язки між суб'єктами господарської діяльності України та республік колишнього СРСР, які збереглися, спираються на економічну доцільність, засновані на ринкових принципах і продовжують розвиватися.

Отже, у розглянутих нами перевагах вступу України до ЗВТ з партнерами по ЄЄП також містяться певні ризики, тобто ці переваги не є однозначними і легко досяжними.

Що стосується **ризиків створення ЗВТ**, то вони так само є суттєвими і на них треба зважати, щоб вони не перетворилися на суцільні втрати від інтеграції. По-перше, таким ризиком може бути перейняття російського варіанту економічного зростання. Варто наголосити, що джерела економічного зростання України та її партнерів в ЄЄП є дещо різними. Маючи приблизно однакову структуру економіки, означені країни виявляють досить суттєві відмінності у галузевій структурі свого експорту. Нажаль, всі кандидати на участь у ЄЄП мають сировинну експортну орієнтацію. Проте, якщо найбільша питома вага в експорті Росії та Казахстану припадає на продукцію паливно-енергетичної галузі, а саме – нафту і газ, то в Україні – це продукція чорної металургії та хімічної промисловості. У Росії саме розвиток нафто- та газодобувної промисловості поглинає левову частку інвестицій. За оцінками спеціалістів, економічне зростання РФ на $\frac{3}{4}$ забезпечується нафтогазовим комплексом [6]. В Україні ж протягом кількох попередніх років достатньо високі темпи зростання демонструють такі важливі галузі промисловості, як машинобудування (з 2001 р. вартісний обсяг виробництва цієї продукції зріс у 3,2 рази), виробництво харчових продуктів (у 2,5 рази), металургія (у 3,2 рази) та хімічна і нафтохімічна

промисловість (у 2,8 рази) [7]. Економіка нашої країни, на відміну від російської, розвивається не за рахунок значного потоку нафтодоларів та низьких внутрішніх цін на енергоносії, а на основі утвердження ринкових засад господарювання, структурної перебудови економіки, технологічного оновлення підприємств і підвищення якості продукції, що випускається.

Отже, у даному зв'язку найбільшим ризиком для України буде домінування інтересів Росії в промисловій політиці ЄЄП, спрямованій на використання економічного потенціалу нашої держави виключно на обслуговування свого паливно-енергетичного комплексу і використання нашої території для транспортування власних енергоносіїв до Європи.

По-друге, у зв'язку з інтеграційним поступом в іншому напрямку, може зменшитися інтерес до України з боку європейських торговельних партнерів та інвесторів, які очікуватимуть подальшого розвитку подій.

Ще одним неабияким ризиком для України в контексті її євроінтеграційних пріоритетів є той факт, що ні угода, ні концепція формування ЄЄП не містять послань на те, що гармонізація законодавства в рамках цього об'єднання здійснюватиметься з урахуванням норм і принципів права ЄС. Це певною мірою суперечить ст. 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС, в якій визнається, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та ЄС є зближення чинного і майбутнього законодавства нашої країни із законодавством Євросоюзу, і Україна вживає заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства ЄС.

Успішний розвиток процесів регіонального економічного співробітництва в ЄЄП може надати позитивного імпульсу просуванню України євроінтеграційним шляхом. Але для цього наша держава повинна брати участь у формуванні ЄЄП у формах, які не суперечили б її курсу на європейську інтеграцію, а саме: піти не далі ЗВТ. Зважаючи на той факт, що на сьогодні для України існують досить примарні перспективи на вступ до ЄС, то зростання добробуту населення і розбудова конкурентної ринкової економіки на основі розвитку інтеграційних відносин в іншому регіоні, допомогли б нашій державі отримати бажаний статус (принаймні асоційованого члена). Таким чином, ЗВТ в рамках ЄЄП, на наш погляд, може створити Україні передумови для її інтеграції в ЄС.

З нашої точки зору, позитивні ефекти від приєднання до ЗВТ в рамках ЄЄП Україна зможе отримати лише у випадку дійсно реальної інтеграції. А зважаючи на історію становлення СНД, де створено багато інтеграційних об'єднань різного типу, жодне з яких не може бути зразком справжньої економічної інтеграції, Україні доведеться докласти значних зусиль, щоб втілити цей сценарій у життя. Ще раз зазначимо, що реальна інтеграція національних економік може здійснюватися виключно на основі прямих господарських зв'язків між підприємствами країн-членів, значних потоків взаємних інвестицій, які ґрунтуються на конкретних економічних інтересах, а не виключно на прагненнях чиновників найвищого рангу.

Проте, беручи до уваги обставину, що в документах про утворення ЄЄП воно визначається як "економічний простір, що об'єднує митні території Сторін, на якому функціонують механізми регулювання економік, засновані на єдиних принципах, які забезпечують вільний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили, і проводиться єдина зовнішньоторговельна та узгоджена, тією мірою й у тому обсязі, у яких це необхідно для забезпечення рівноправної конкуренції та підтримки макроекономічної стабільності, податкова, грошово-кредитна та валютно-

фінансова політика", тобто інтеграція, починаючи з митного союзу, розглянемо також аргументи "на користь" та "проти" участі нашої держави в такому об'єднанні.

На наш погляд, відсутніх **переваг приєднання нашої держави до митного союзу** в рамках ЄЄП немає. До кожного аргументу "на користь" такого об'єднання можна навести аргументи "проти".

Перевагами митного союзу в ЄЄП для України може бути проведення єдиної зовнішньоторговельної політики, що передбачає незастосування у взаємній торгівлі антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних захисних заходів, розвиток конкуренції та можливе отримання енергоносіїв за внутрішньоросійськими цінами. Зазначені переваги можуть проявитися тільки у випадку досягнення справжньої ЗВТ без вилучень і обмежень.

Однак **ризиків приєднання** нашої країни до подібного об'єднання є, на наш погляд, серйозними і практично нездоланими. По-перше, існують серйозні проблеми в площині організації цього інтеграційного етапу. Для держав, які досить недавно здобули національну незалежність, як нам здається, непростим і болісним буде процес передачі частини суверенітету наднаціональному органу для проведення спільної зовнішньоекономічної політики. Крім того, зв'язяться національні повноваження у виборі оптимального напрямку зовнішньоекономічної політики.

По-друге, деякі положення, закладені у концепції створення ЄЄП, суперечать Конституції України, що в принципі унеможливує приєднання нашої країни до такого інтеграційного угруповання. Зокрема, у ст. 92 Конституції записано, що виключно законами України визначаються основи зовнішньоекономічної діяльності, митної справи, а також встановлюються система оподаткування, основи створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного й інвестиційного ринків, статус національної та іноземних валют. Ст. 1 Угоди про формування ЄЄП наголошує на тому, що в ньому "проводиться єдина зовнішньоторгова й узгоджена податкова, грошово-кредитна й валютно-фінансова політика".

По-третє, компетенція щодо затвердження та зміни митного тарифу в Україні належить Верховній Раді, у той час як в інших трьох країнах-партнерах – уряду.

По-четверте, значні труднощі можуть з'явитися при розробці спільного митного тарифу внаслідок різної спрямованості інтересів учасників.

По-п'яте, розподіл голосів у наднаціональному органі (майже 80 % у Росії і лише 10 % у нашої держави) навряд чи сприятиме всебічному врахуванню українських інтересів і може звужити повноваження України у виборі оптимального напрямку зовнішньоекономічної політики, особливо зважаючи на той факт, що позиція нашої держави у переговорах практично завжди протистоїть консолідованій позиції трьох інших сторін.

Що стосується доступу України до дешевих російських енергоносіїв, то по-перше, заяви найвищих посадовців РФ ставлять під сумнів навіть таку можливість, а по-друге, не є очевидним, що це надто потрібно нашій державі. Росії це не вигідно, з одного боку, тому що значно скоротяться надходження до державного бюджету, а з іншого – може суттєво зрости конкуренція з боку українських товарів, які стануть дешевшими завдяки зменшенню вартості енергоносіїв (за оцінками, різниця між внутрішньою та експортною ціною російського газу становить 4-6 разів [6]). Крім того, СОТ однією з умов вступу Росії до цієї організації виставляє доведення внутрішніх цін до рівня світових. Отже, якщо РФ стане членом СОТ найближчим часом, ні про які внутрішньоросійські ціни на енергоносії для України не може йти й мови.

Для нашої країни отримання дешевих паливних ресурсів було б навіть шкідливим. По-перше, перехід до світових цін на ці ресурси стимулює вітчизняних товаровиробників до застосування енергозберігаючих новітніх технологій, а беручи до уваги той факт, що українська продукція відрізняється досить високою енергоємністю, це є вигідним. По-друге, останнім часом Україна намагається диверсифікувати джерела надходження енергоносіїв, щоб уникнути надмірної залежності від одного постачальника, пропонування ж неринкових цін на паливо втягує нас до не вигідного партнерства. По-третє, не виключено, що в обмін на поступки в цінах на енергоресурси, Росія вимагатиме зменшення українських тарифів на транспортні перевезення, щоб здешевити доставку нафти і газу в Європу, або більш широкого доступу до ключових галузей відмірної промисловості. Таким чином, наша держава втрачатиме прибутки в одній з основних своїх експортних галузей.

Стосовно взаємовідносин України з ЄС: наше приєднання до митного союзу ЄЄП значно б їх ускладнило. Будучи членом якогось митного союзу, наша держава не зможе утворити ЗВТ з ЄС: тут діє формула або з усіма учасниками цього об'єднання, або ні з ким. А перший варіант є, навіть у середньостроковій перспективі, неможливим, оскільки країни, які створюють ЄЄП, виявляють різний ступінь партнерства з європейським простором (з Білоруссю Європейський Союз немає навіть формальних зносин).

Після підписання у вересні 2003 р. президентами "четвірки" документів про формування ЄЄП Європейський союз висловив свою точку зору з цього питання і визначив можливі наслідки участі України в цьому угрупованні. ЄС зауважив, що вступ нашої держави до ЗВТ в рамках ЄЄП не створить особливих труднощів для неї як у питанні приєднання до СОТ, так і в питанні поглиблення двосторонніх торгових відносин з європейським економічним простором. Проте, у разі подальшого просування України інтеграційним шляхом від митного до економічного союзу в рамках ЄЄП, наша країна зіткнеться із серйозними проблемами як у переговорах із СОТ, так і з ЄС, що унеможливить і членство в СОТ, і побудову ЗВТ з ЄС, а це, в свою чергу, закряє доступ вітчизняних товарів на ринок європейських країн і позбавить перспектив спільного коли-небудь увійти до найпотужнішого інтеграційного об'єднання в світі.

Висновки. На даному етапі найголовніша проблема, з нашої точки зору, – це непрозорість у процесах формування ЄЄП, часто протилежні погляди партнерів на його майбутнє. Так, якщо Україна прагне обмежити свою участь в ЄЄП зоною вільної торгівлі, то Росія із самого початку прагне будувати митний союз. Така різномірнева та різношвидкісна інтеграція ще й на первісних стадіях, на нашу думку, не сприятиме її поглибленню і досягненню країнами-членами вищих інтеграційних етапів. Якщо ж у даному контексті звернутися до досвіду європейських країн, які створили найпотужніше у світі інтеграційне об'єднання, то "різна швидкість" у цих держав з'явилася лише на найвищому етапі інтеграції – створенні валютного союзу, а до цього всі країни-учасниці рухалися в одному напрямку і прагнули однакових інтеграційних цілей. Крім того, визначальним, на наш погляд, в успіху європейської інтеграції є той факт, що прагнення до економічного об'єднання походило з мікрорівня та були підтримані і розвинені урядами країн-членів, на відміну від інтеграційних процесів на території СНД, де бажання об'єднатися висловлюють виключно представники державної влади.

Таким чином, у зовнішньоекономічній політиці нашої держави повинні бути визначені на найближчий час такі

пріоритети: створення ефективно функціонуючої ЗВТ без виключень і обмежень в рамках ЄЄП та поступове виконання Україною "копенгагенських критеріїв", прийнятих для кандидатів на вступ до ЄС.

1. Географічна структура експорту-імпорту товарів (1996-2007 pp.) // http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gsp_u.html / 2. Географічна структура експорту-імпорту послуг (1994-2007 pp.) // http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gsp_u.html/ 3. Довідка про стан торговель-

но-економічного співробітництва між Україною і Російською Федерацією за 2007 рік // http://www.me.gov.ua/file/link/114751/file/Dov_RF_2007.doc/4. Стан торговельно-економічного співробітництва між Україною та ЄС у 2006 році // http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98986&cat_id=80884/ 5. Прямі інвестиції з України в країни ЄС // http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2007/zd/zd_izes/zd_izes_u/zd_izes_u1207.htm 6. Василенко В. Що Україні робити з ЄЄП? // <http://www.dt.ua/1000/1600/46083/> 7. Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2001-2006 роки // http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2007/pr/orp_rik/orp_06_u.html/

Надійшла до редакції 08.07.2008

В. Будкін, д-р екон. наук, проф.

СПІВДРУЖНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ У РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА ЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРАХ

Досліджено історію розвитку та перспективи існування численних міждержавних блоків на терені колишнього СРСР з точки зору інтересів їхніх учасників, а також дана оцінка участі України в цих блоках.

The development history and prospects of several inter-states unions on the area of former USSR studied from the standpoint of their participant's interests, assessed Ukraine participation in such unions.

В кінці 1991 року зі світової арени зникла одна з її геополітичних та гео економічних домінант – припинив своє існування СРСР. На його території, крім трьох прибалтійських республік, за рішенням Алматинської наради керівних діячів 11 суверенних держав 21 грудня того ж року виникло нове міждержавне формування – Співдружність Незалежних Держав (пізніше до її складу увійшла також Грузія). Її проголошення було здійснено без необхідної підготовки, як вимушена реакція на кризову політичну ситуацію на тому радянському просторі, який вже знаходився в стадії розпаду. Осмислення можливостей, завдань та варіативних перспектив цього утворення було віднесено на період після проголошення цього суто декларативного акту, що стало передумовою існування в СНД значного кола проблем сутнісного характеру.

Практично відразу ж з'ясувалося, що окремі учасники СНД мають різні, в багатьох випадках прямо протилежні уяви та наміри щодо долі цієї організації та своє місце в її складі. Одну групу представляла Росія, керівництво якої на чолі з тодішнім президентом Б.Єльциним орієнтувалося на "інтеграційний" шлях розвитку Співдружності з метою політичного і економічного об'єднання нових незалежних держав під російською егідою. З певними відмінами у ставленні до такого шляху ідею інтеграції підтримували також Казахстан з його лідером Н.Назарбаєвим (необхідно вказати на внутрішньополітичну передумову такого вибору, тому що в цій країні титульна нація – казахи лише в кінці 1980-х років досягли половини населення) та Білорусь, особливо після приходу до влади в 1994 році президента О.Лукашенка.

Керівництво України, Туркменистану, закавказьких республік мало інший погляд на існування СНД. Не стільки офіційно, скільки на практиці він зводився до бажання використати цю організацію як тимчасовий фактор поступового "розлучення" з країнами – нащадками СРСР, насамперед, з Росією. Обидві ці схеми взаємовідносин несли в собі суперечність не лише між двома полярними підходами, але й в середині кожного з них. Реінтеграція пострадянського простору навіть при наявності політичної згоди учасників на її здійснення могла б бути реалізована лише при збереженні побудованого за часів СРСР єдиного господарського комплексу цих держав із наявністю міжреспубліканської системи спеціалізації та кооперування виробництва, яка була сформована раніше на нераціональних, суто адміністративно – директивних засадах, із неадекватними ринковим параметрам цінами, при повному відриві від світогосподарських процесів внаслідок дії державної мо-

нополітичної зовнішньоекономічної діяльності. В умовах ринкових перетворень в більшості національних економік та їх відкриття стосовно світового господарства забезпечити збереження значного комплексу було неможливо, не кажучи вже про ту головну мету процесу суверенізації – створення власної політичної і економічної системи, яка домінувала в усіх пострадянських державах, але найбільше – в самій Росії.

Ще більш нереальним було сподівання забезпечити "розлучення" за допомогою СНД, тобто із використанням ресурсів інших членів цього об'єднання, включаючи Росію. На практиці це призвело лише до взаємної недовіри щодо можливості зберегти стабільні економічні відносини, наслідком чого було їх суттєве послаблення в цілому й ліквідація виробничо-коопераційних зв'язків, зокрема. Більш-менш швидко, в основному вже до середини 1990-х років замкнути всередині національного господарства основні коопераційні ланцюжки спромоглася лише Росія з її багатопрофільною економікою, де замість об'єктів, залишених за кордонами інших країн СНД, знайшли паралельні або компенсуючі потужності. Інші ж учасники цієї організації, навіть Україна – друга за своїм економічним потенціалом держава в її складі, не мали такої можливості, внаслідок чого значні структурні диспропорції стали однією з основних причин тривалої економічної кризи (останніми серед них, і це лише в 2000 р. подолали падіння ВВП Україна та Молдова). Обране на початку 1990-х років одночасне збереження себе в складі Співдружності й намагання посилити співробітництво з партнерами поза її межами, як це з'ясувалося пізніше, було найгіршим варіантом стабілізації внутрішньої та зовнішньої економічної ситуації в цих державах. Порівняно з такою "двоїстою" моделлю гео економічної орієнтації багато швидше й ефективніше подолати наслідки виходу із єдиного народногосподарського комплексу СРСР навіть раніше вузькоспеціалізовані в його складі Естонія, Латвія і Литва, максимально можливий розрив яких з пострадянським економічним простором дав їм можливість відразу ж використовувати допомогу з боку ЄС та інших західних партнерів.

Суперечливість гео економічної та геополітичної орієнтації учасників є характерною рисою СНД, що вплинуло на природу, характер та наслідки її функціонування на всіх етапах існування цієї міждержавної організації. Можна виділити три етапи розвитку, які в цілому не привели до ствердження Співдружності в якості ефективно діючого об'єднання країн з вагомим впливом на систему всесвітніх господарських та політичних координат.